

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

(GEMDER)

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 3, Cilt: 3, Sayı:2
Aralık-2022

MAKALE BİLGİLERİ

Harici Anlayışta Birlikte Yaşama ve İbadi Âlim es-Siyabi'nin Bakışı

Coexistence in Kharijites Understanding and the View of Ibadi
Scholar as-Siyabi

YAZAR

Burhaneddin KIYICI

Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniv. İlahiyat Fakültesi

burak25@gmail.com

Orcid: [0000-0002-0025-9579](https://orcid.org/0000-0002-0025-9579)

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 14.11.2022

Makale Kabul Tarihi: 01.12.2022

Sayfa Aralığı: 523-560

Öz: Bedevî yaşam tarzına çok sıkı bağlı olan Hâriciler, kendilerini korumaya almaları nedeniyle İslâm toplumuna uymak ve birlikte yaşamak yerine, toplumdan uzaklaşarak insanları kategorize etmiş, ferdi ve toplumu tanımlamaya çalışarak ayırmışlardır. Bu çıkmazı gören İbâdîler her ne kadar ılımlı bir tavır alma gayretine girmiş olsalar da temelde ki hâricî ruhu pek aşamamışlardır. Büyük günâh işleyenler hakkındaki sert tutumdan biraz daha yumuşak tutuma yönelseler de kendi toplumlarını korumayı bir imân esası olarak ele almışlardır. *Kitmân*, *tevellâ* ve *teberrî* kavramları çerçevesinde kapalı bir toplumsal yapı oluşturmuşlardır. Bu ilkeler altında bulunmakla birlikte es-Siyâbî'nin hürriyetlere saygılı davranmak ve farklı görüşleri kıyaslayarak onların en güzelini seçip uymak için dinlemek, zorbalıktan kaçınmak, bilgi edinmede, fikirlerin değiştirilmesinde toplumsal ve insani konularda işbirliğine ihtimam göstermek, farklı görüşleri kıyaslayarak onların en güzelini seçip uymak, gönüllere seslenme ve bir başka insana öfkeyi çirkin görmekle birlik olmayı ahlâkî bir ihtiyaç görmesi özünde büyük bir değişimi göstermektedir. Mezhepleri farklı olsa da her Müslümanın Cenaze namazının kılınmasını caiz görmek ve ehli kiblede hiçbir kimsenin lanetlenmesini helâl ve câiz görmemek, Allah'ı birleyen kanı, malı ve ırzına saldırıyı haram kabul ederek Allah tüm Müslümânlar arasında kardeşlik ve yardımlaşmayı zorunlu yapmasını esas kabul etmek çıkış noktasından günümüze yansıyan değişimi göstermektedir. es-Siyâbî'nin ilkeler geliştirmesi hem Müslümân toplumlarla hem de dünya halklarıyla birlikte yaşama için niyet ve çabalarının olduğunu göstermektedir. es-Siyâbî'nin ehl-i kiblede hiçbir kimsenin lanetlenmesini helâl ve câiz görmemesi bunun en kuvvetli işaretidir.

Anahtar Kelimeler: Mezhepler Tarihi, Kelam, Hâricîlik, İbâdîyye, Es-Siyâbî, Velâyet, Kitmân

Abstract: Due to their strict adherence to Bedouin lifestyles and their protection, instead of following the Islamic society and living together, they categorize people by moving away from the society and differentiate themselves by trying to define the individual and the society. Although Ibadis, who saw this impasse, tried to take a moderate stance, they could not get over the fundamental Khawarij spirit. Although they tend to take a softer attitude than a harsh one about those who commit major sins, they have considered protecting their own society as a basis of faith. Within the framework of the concepts of *kitmân*, *tawla* and *tabarri* They formed a closed social structure. Being under these principles, Es-Siyâbî's advice is to respect freedoms, to compare different opinions and to listen to choose the best one, to avoid bullying, to take care of cooperation in social and humanitarian issues in gaining information and changing ideas, to compare different views and to choose the best one, to appeal to hearts. and seeing another person's anger as ugly and seeing it as a moral need to be together shows a great change in essence. Considering it permissible to hold the burial of every Muslim, even if their sects are different, and not seeing it as permissible or permissible to curse anyone from the people of the qibla, accepting that it is haram to attack the blood, property and chastity of those who unite Allah, and accepting that Allah makes brotherhood and cooperation obligatory among all Muslims as a basis. shows the change. Es-Siyâbî's development of principles shows that he has intentions and efforts for coexistence with both Muslim societies and the peoples of the world. The strongest sign of this is that Es-Siyâbî does not consider it permissible or permissible to curse anyone from the people of the qibla.

Keywords: Khawarij, İbâdîyye, Es-Siyâbî, guardianship, kitmân

GİRİŞ

Hz. Peygamber'den sonra İslâm dünyasında ortaya çıkan bir takım görüş farklılıkları ve bunlara bağlı olarak belirlenen tartışma ve ihtilaf mevzuları zamanla kendine ait farklı anlayış ve çözümlenmelerini beraberinde meydana getirmiştir. Bu çözümlenmelerden biri de literal okuma ve buna bağlı olarak yargı ortaya koyan gruplardır. Bunlardan biri olan Hâriciler çok erken zamanda kendi düşünce ve yaşayış kodlarına göre davranmaya başlamışlar ve yeni girdikleri İslâm dinini de buna göre yorumlamaya çalışmışlardır.

Önde gelen Sahabenin bile anlaşamadığı ve uzlaşamadığı bu topluluklar tutum ve davranışlarıyla toplumda çok ağır tedirginlikler ve sıkıntılar meydana getirmişlerdir. Kendi varlığını sürdürülebilmek için egemen unsurlara karşı olmayı zaruri algılayan¹ bu grupları toplum 'Hâricî' ismiyle tanımlamıştır. Hâricîleri tarif etmede Şehristânî örnek olmuş ve Müslümânların anlaşığı imâma isyan edenleri kapsamıştır.² Hâricîler, Nisâ Sûresi 4/100³ âyetine dayanarak Hâricî ismini olumlu manada kullanmışlardır. "Hâricî/Havâric, kâfirler arasında durmayarak Allah'a ve Resulüne hicret (çıkan) edenlerdir."⁴ Yine Tevbe 9/11 âyetini esas alarak kendilerini Şurât⁵ diye tanımlamışlardır. Hz.

¹ İsmail Albayrak, "İçimizdeki Öteki: Tefsirde Hâricî (İbâdî) Algılamasına Dair Genel Bir Değerlendirme", *Usûl*, 4 (2005/2), 9

² Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, (Beyrut: Dâru'l- Ma'rife 2001), I, 132

³ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مَرَاغِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يُخْرَجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

"Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükafatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir." en-Nisa 4/100

⁴ Ethem Ruhi Fıçlalı, "Hâricîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul 1997), 16/ 169

⁵ "Allah yolunda savaşarak mallarını ve canlarını O'nun rızası uğruna cennet karşılığı satan" mü'minler anlamındır.

Osman zamanında izleri görülse de Hz. Ali zamanında ortaya çıkmışlardır. “İslâm geleneğinde Hâricî gruplarına tahkîmi kabul etmedikleri için *Muhakkime*, Hz. Ali’den ayrıldıkları zaman Harûrâ’da toplandıkları için bu bölgeye nispetle *Harûriyye* ya da burada komutası altında toplandıkları Abdullah b. Vehb er-Râsibî’ye atfen *Vehbiyye* ismi de verilmiştir.”⁶ Emevîler döneminde yönetime karşı gelseler de miladi yedinci yüz yıl sonunda Kufe’de bastırılmış olmalarının yanı sıra alınan sert önlemler çevreye dağılmalarına sebep olmuştur.⁷ Hâricîler’ Ezârîka, Necedât, Sufriyye, Acârîde, Seâlîbe, İbâdîyye gibi fırkalara ayrılmış hicri üçüncü asırdan sonra İbâdîlerin dışında varlıkları bitmiştir.⁸ Günümüzde varlığını sürdüren bu fırkanın genel Hâricî düşüncesi içindeki yerinin yanı sıra kendi ilkeleri çerçevesinde süreç içinde birlikte yaşama ile ilgili seyri ele alınarak günümüzdeki bakış açıları ortaya konmaya çalışılacaktır.

1- Hâricîlerin Genel Yapısı ve Yaklaşımları

Hâricîlerin hemen hemen bütün fırkalarıyla en belirgin yapısı şiddetli metod olarak benimsemeleridir. “Bir şiddet hareketi olan Hâricîliği doğuran asıl nedenin ne olduğunu izaha çalışan görüşler mevcuttur. Bazıları en büyük neden olarak ekonomik gelişmeleri göstermekteyken, bazıları kabileciliği, bazıları te‘vili, bazıları da İslâm dininin kendisini göstermektedir.”⁹ İslâm’dan önceki yerleşik kabile düzenine İslâmî bir form verme çabası görünmektedir Hâricîlerin ayrılmaz vasfı olan bedevîlik, tabiatları

⁶ Fiğlalı, “Hâricîler”, 16/ 69

⁷ İrfan Aycan-M. Mahfuz Söylemez, *İdeolojik Tarih Okumaları*, (Ankara: Ankara Okulu 2002), 50

⁸ Albayrak, İçimizdeki Öteki, 9

⁹ M. Ali Yıldız, *Dinsel Şiddetin Kültürel Kökenleri -Hâricîlik Örneği-* Yüksek Lisans Tezi Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı, Van – 2010, 120

gereği üstün geldiklerinde katı, sert, haşin ve acımasız davranır, mağlup olduklarında ise münâfıkça bir tavırla döneklilik gösterirlerdi. Bedevîler Müslümân olduktan sonra da bu tutumlarından vazgeçmemişlerdir.”¹⁰

Hâricîlerin sosyolojik yapısını incelediğimizde onların çölle olan irtibatları karşımıza çıkmaktadır. Kabile, her biri kendi başına müstakil fertlerden meydana gelmiş gruptur. Akralılık bağları bu grubu bir arada tutmaktadır; ama buradaki yakınlık ilişkisi bitişiklik-süreklilik ilişkisi değildir, süreksizlik-ayrılık ilişkisidir. Süreklilik-bitişiklik ilişkisi medenî toplumların özelliğidir. Çölde birey, belirli bir bağlılık çerçevesinde müstakil bir bireydir. Yani birey kabiledede de olsa daima 'cevher-i fert'tir.”¹¹

Bedevî kültürünün Hâricî şiddetine nasıl kaynaklık ettiği ayrıntılı bir şekilde ele alındığında Hâricî şiddetini doğuran esas etkenin din (İslâm) olmadığı iddia edilirken Hâricî yapının kesinlikle Bedevî hayat tarzından neş'et ettiği söylenmektedir. Bedevîlerin dar görüşlü olmaları sert bir üslup kullanmalarına ve gelişmeler karşısında katı tutum takınmalarına neden olmuştur. Aşırı tarafgirlikle hareket etmeleri ve kabile asabiyetçiliği medenî toplumlarla kaynaşmaları sürecinde büyük bir sorun teşkil etmiştir. Kabilenin yönetim anlayışı, bedevîlerin yönetimle ilgili görüş ve taleplerini şekillendiren temel saik olmuş, Müslümân çoğunluktan siyaseten ayrı düşmelerine ve ayrışmalarına neden olmuştur.¹²

Hâricîliğin fırka olarak ortaya çıkmasında münâfıklıklarıyla tanınan kişilerin belirleyici rol üstlendikleri görmezden gelinemez.

¹⁰ Mehmet Kubat, “Hâricîliğin Doğuşunda Münâfıkların Rolü”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (2006), S: 4 131

¹¹ Muhammed Abid el-Cabiri, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, çev.: Burhan Köroğlu ve bşk., İstanbul, 2000, 2. baskı, 316

¹² Yıldız, “Dinsel Şiddetin Kültürel Kökenleri”, 134-148

Bu münâfık önderler, yapıları gereği İslâm ve Müslümânlara karşı açıktan yapamadıkları suç veya kötülükleri, câhil, bedevî, dar görüşlü ve bağınaz bir grup olan Hâricîler üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Münâfıklıklarıyla bilinen üç kişinin ismi öne çıkmaktadır. Bunlar Zü'l-Hüveysira et-Temîmî, Hurkus b. Züheyr ve İbn Sebe'dir. İbn Sebe'nin, Hâricîliğin doğuşunda etkin rol oynadığı iddiası, göz ardı edilecek bir iddia değildir. İbn Sebe'nin yaptığı bir toplantıya Hurkus b. Zuheyr ve Şureyh b. Evfâ gibi Hâricîlerin önde gelenlerinin katılması, Hâricîliğin Sebeiyye'den neşet ettiğinin delili sayılmıştır. Hâricîlik; Mu'tezile, Şîa ve Ehl-i Sünnet gibi İslâm'ın içinden ve Kur'ân'dan beslenerek, nasları farklı yorumlamaktan veya İslâm'ı farklı anlamaktan ortaya çıkan bir fırka olmayıp münâfıkların yönlendirdikleri, önceleri siyasî bir eğilim olarak doğmuşken, sonraları dinî bir hüviyete bürünmüş, naslara fâsit anlamlar yükleyen bedevî bir harekettir.¹³

Kendi anlayışlarına göre yorumladıkları nasların uygulanmasında te'vili kabul etmemektedirler.¹⁴ Müslümân olmayanlara "hoşgörülü", Müslümânlara ise "katı ve hoşgörüsüz" olmakla suçlanmışlardır. Hâricîlerin kendilerinden olmayanlarla ilişkilerini temel sorun olarak gördükleri ve öğretilerinin gelişiminde bu noktanın büyük önem arz ettiği anlaşılmaktadır.¹⁵

Hâricîlerin önde gelen özelliklerinden biri de, nasları lafızcı veya literal olarak okuyan ilk grup olmalarıdır.¹⁶ Bu okuyuş metnin birebir harfliğini esas alıp tefsir ve te'vilden kaçınmaya dayalıdır. "Anlam sadece metinde zahirin belirttiği gibidir ve

¹³ Kubat, "Hâricîliğin Doğuşunda Münâfıkların Rolü", 143-144

¹⁴ Kubat, "Hâricîliğin Doğuşunda Münâfıkların Rolü", 132

¹⁵ Mehmet Dalkılıç, "Hâricîlerin 'İtidal' Arayışı ve Sufriyye", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. XII, 2005, 44

¹⁶ Kubat, "Hâricîliğin Doğuşunda Münâfıkların Rolü", 132

bizzat zahirdir.”¹⁷ “Dini metinlerde lafza bağlı kalmanın arka planında, bu nassların başka kelimelerle ifade edilmesinin o nassın anlaşılması için yeterli olmayışından kaynaklandığı düşüncesinin yatması muhtemeldir.”¹⁸ Hâricîler, kendi yorumları ile Allah'ın kastettiği mananın aynı olduğu konusunda zerre kadar bir şüphenin olmadığına inanmaktadırlar. Hâricîler istedikleri zaman istedikleri manayı Kur'ân'a söylettirebilecek kimselerdir.¹⁹ Hâricîler, dinî sembol ve kavramları kendi anlayışlarıyla yorumlamakta ve bunun Allah'ın muradı olduğunu savunmaktadırlar. Onlar, “*Hüküm ancak Allah'a aittir*”²⁰ âyetini de bu anlayışla yorumlamış, bu yorumdan hareketle önce Hz. Osman, sonra da Hz. Ali'ye başkaldırmış ve sonuçta Müslümânları tekfir ederek bir trajediye sebebiyet vermişlerdir.²¹

Bu yaklaşımla Müslümân toplulukların birliği parçalanmış ve böylece Müslümânlar arasındaki ilk ayrılık tohumları da Hâricîler tarafından atılmıştır. “Bireyin tüm söz ve eylemleri bir niyet okumaya tabi tutulmuş ve imân bağlamında değerlendirilmiştir. Sağlıklı ve doğru olmayan kişilikler söz ve eylemler ortaya çıkmıştır. Toplumda ciddi bir baskı ve şiddet ortamı yaşanmıştır. Siyasi ve toplumsal barış yitirilmiş, kaos ortamı doğmuş ve zulümler artmıştır.”²² “Hâricîler siyasi bir olgu olan hakem olayını ‘Hâkimiyet Allah'ındır’ söylemiyle, dini bir anlam yüklemiş, içeriği dine uygun olmayan aykırı bir davranışı sloganlaştırmış

¹⁷ Kamil Güneş, *İslâm Düşüncesinin Şekillenişinde Akıl ve Nass*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003, 401

¹⁸ Kamil Güneş, *Akıl ve Nass*, 404

¹⁹ Albayrak, “İçimizdeki Öteki”, 13

²⁰ el-Yusuf, 12/40, 67

²¹ Kubat, “Hâricîliğin Doğuşunda Münâfıkların Rolü”, 133

²² Furat Akdemir, “Hâricîliğin İman Tanımının Siyasi Ve Sosyal Arka Planı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The*

Journal Of International Social Research, Cilt: 11 Sayı: 61 Yıl: 2018, 1102-1103

benimsemişlerdir.”²³ “Hâricîlere göre asıl sorun gayri müslimler değil, asıl sorun Müslümânlar arasında bulunan ve ismi Müslüman olarak anılan nice kâfirlerdi. Bu düşünce ile mü'min ve kâfir kavramında da bir anlam kayması oluşuyordu.”²⁴ Kendileri haricindeki Müslümânları tanımlayıp, kâfir kabul ediyorlardı. Bu tutum, Hâricîlerin, Müslümânlara kâfir muamelesi yapmalarını kolaylaştırıyordu.²⁵

Bu literal okumanın kaynağı olarak *Kurrâ* görülmektedir.²⁶ Hâricîlik hareketinin ilk habercilerinin, çoğunlukla *Kurrâ* olduğu ifade edilmektedir.²⁷ *Kurrâ*'nın bedevî kökenli Araplar'dan oluşu sebebiyle organize ve örgütlü yapılarının olmadığı da anlaşılmaktadır.²⁸ Çoğunluğu, Kûfe, Basra ve Medîne gibi şehirlerde yaşamakta olup, önceden Kuzey ve Doğu Arabistan' da yaşamış olan Temim, Bekr, Ezd ve Şeybân gibi Arap kabilelerinden gelmekteydiler. “*Kurrâ*' topluluğunun önemli bir yönü de, sık sık Kur'ân okuyup âyetleri ezberlemeleri, bunlarla da kalmayıp Kur'ân'ın zâhirine sarılmayı ibadet saymalarıydı.”²⁹ Anlayışlarının temelinde bedevî mantığı bulunmakta olup, buna dayanan kültürleri ve ona dayalı bir Kur'ân yorumları vardı. Onlara göre bir şey, iyi ya da kötü, küfür ya da imân, siyah ya da beyaz olup bundan başka bir alternatif yoktur. Bu insanların dinin inceliklerini anlamakla güçlük çektikleri görülmektedir. Devlet kurumuna bakışları da, Kur'ân'a bakışları gibi yüzeysel olup;

²³ Akdemir, “Hâricîliğin İman Tanımının Siyasi Ve Sosyal Arka Planı”, 1103

²⁴ Akdemir, “Hâricîliğin İman Tanımının Siyasi Ve Sosyal Arka Planı”, 1103

²⁵ Kubat, “Hâricîliğin Doğuşunda Münâfıkların Rolü”, 133

²⁶ Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, Kahire, 1987, 256-257

²⁷ Harun Yıldız, “Hâricîlerin Doğuşunda *Kurrâ*'nın Rolü”, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 8 Sayı: 18 (Kış2004), 266

²⁸ Julius Wellhansen, *İslâmiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara., 1996, 12.

²⁹ Harun Yıldız, “Hâricîlerin Doğuşunda *Kurrâ*'nın Rolü”, 267-268

sistemli bir devlet yapısı ile örgütlü bir bürokrasiye yabancı olduklarından dolayı yeni sosyal ve siyasal gelişmelere alışma ve uyum sağlama noktasında ciddi güçlüklerle karşılaşmışlardır.³⁰ Kurrâ'nın istikrarlı bir yapısı olmayıp; birlik ve bütünlük içinde de değillerdir. Bundan dolayı olaylar karşısında ortak izledikleri belli bir politikaları yoktur.³¹

Tarihsel kaynaklara bakıldığında sosyal ve kültürel yapısı, toplumsal tabanları, genel eğilimleri ve yerleşim bölgeleri itibarıyla İlk Hâricîler ile Kurrâ arasında bir takım benzerlik ve paralellikler bulunduğu görülmektedir.³² Mübalağalı dindarlık anlayışı, her iki grubunda yaşantısına damgasını vurmaktadır. Her ikisinin de bazı tarihsel olay ve olgulara bakış tarzı da aşağı yukarı aynıdır. Şûra ve seçimi gündeme getirerek, ideallerindeki toplum yapısına ancak seçimle ulaşılabileceğine ve halifenin şahsiyetine çok önem vermektedirler.³³

Ehl-i Sünnetin usul ulemasından pek çoğunun Hâricîler hakkındaki görüşü şu şekilde özetlenmektedir. 'Kelime-i Şehâdet getirdikleri ve İslâm'ın emrettiklerini yapmaya devam ettikleri için Hâricîler'in Müslümânlığına hükmetmişlerdir. Fakat fasit bir yoruma dayanarak Müslümânları tekfir etmeleri, onların mallarını, canlarını kendilerine helâl kıldıkları için fıska girmişlerdir.³⁴

Hâricilerin en çok eleştirildiği konulardan biri de bazı kelâmî meselelerdeki farklı yaklaşımlarıdır. Bu tutumları ile kendi ayrıcalıklarını ortaya koysalar da muhalifleri tarafından farklı bir

³⁰ Harun Yıldız, "Hâricîlerin Doğuşunda Kurrâ'nın Rolü", 269

³¹ Harun Yıldız, "Hâricîlerin Doğuşunda Kurrâ'nın Rolü", 275

³² İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, çev. M. Saim Yeprem, (İstanbul, Marifet Yayınları, 1994) s. 75-76.

³³ Harun Yıldız, "Hâricîlerin Doğuşunda Kurrâ'nın Rolü", 279-281

³⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, (Kahire: Dârü'r-Riyân 1987), 12/ 314

yapıda ele alınarak ötekileştirilmektedirler.³⁵ Ulema Müslümânların huzurunu sağlamak için Hâricîler hakkındaki eserlere olumsuz anlam yüklemişlerdir.³⁶ Hâricîlik bir düşünce kayması olarak sunulmaktadır. Hâricîlik tarihin belirli bir döneminde yaşamış özel bir grubun ismi olmaktan ziyade her zaman ve zeminde ortaya çıkabilecek sosyal bir olgu şeklinde değerlendirilmektedir.³⁷

2-İbâdîlerin Yapısı ve Yaklaşımı

Hâricîlerle ilgili bu genel tespit ve değerlendirmelerden sonra düşünce ve eylem olarak ayrılanlar İbâdîlerdir. Hâricîlerin en mutedil grubu olarak iyi bir fıkıh anlayışı ortaya koymuş ve seçkin âlimler yetiştirmişlerdir.³⁸ Abdullah b. İbâd'ın (ö.65/685) Ehl-i Kible'ye karşı aşırı giden Hâricîler'den ayrılarak daha ılımlı bir yolu tercihiyle ortaya çıkmıştır. Abdullah b. İbâd'dan sonra Câbir b. Zeyd(ö.95/712) Basra'da İbâdîlerin Emevîlere karşı yürüttüğü ılımlı yaklaşımı sürdürmüş ve pek çok talebe yetiştirmiştir. Câbir'den sonra Basra İbâdîlerinin başına geçen Ebû Ubeyde Muslim b. Ebî Kerîme (ö.145/762) de İbâdî öğretileri yaymak için çok sayıda talebe ve dâî³⁹ yetiştirmiştir. Bu talebeler sayesinde İbâdîlik Mağrib, Yemen, Hadramût, Uman ve Horasan'a kadar yayılmıştır. Ebû Ubeyde'den sonra er-Rebî b. Habîb(ö.171/787?) Basra İbâdîlerinin yeni imâmı olarak bu politikayı Basra'da sürdürmüştür.

Umanda ise İbâdîliğin kökeni net değildir. Hicrî birinci asrın sonlarına doğru Haccâc'ın(ö.95/712) Basra'dan sürdürdüğü İbâdî âlimlerin Umandaki faaliyetleri sonucu İbâdîlik yayılır. Hicrî

³⁵ Albayrak, "İçimizdeki Öteki", 26

³⁶ İbn Teymiyye, *Mecmuu'l-Feteva*, (Rabat: Mektebetu'l-Mearif, ts) 476-777.

³⁷ Albayrak, "İçimizdeki Öteki", 36-38

³⁸ Yıldız, "Dinsel Şiddetin Kültürel Kökenleri", 116

³⁹ 'insanları kendi din veya mezhebine çağırın kimse'

ikinci asrın ilk yarısında (h.132) Cülendâ b. Mes'ûd'un önderliğinde Uman'da ilk İbâdî ayaklanması gerçekleşir. İbâdîler değişik imâmların liderliğinde varlıkları hicri dördüncü asra kadar devam ettirirler. Miladi 16. yüzyıldan sonra ise İbâdîlerin başında daha çok hâkim aile ve kabileler vardır. Bugün Umanın Ğafirî ve Hinâ kabileleri İbâdî mezhebinin mensupları olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰ İbâdîler, Haricîlerin ilk nüvesi olan "el-Muhakkimetü'l-Ûlâ"nın devamı olduklarını söylemektedirler. İbâdîlerin Haricîlikten kastettikleri grup, bizzat Ezârika'dır.⁴¹ İbâdîye, Müslümânlara karşı diğer Hâricî fırkalarına göre daha çok müsamahalıdır.⁴²

İbâdîye'nin itikâdi yapısında temel esasları, Kur'ân-ı Kerim'in lâfzına sıkıca sarılmak ve onun indiği andaki söz ve esaslarına aykırı açıklamaları reddetmektir. İtikadi esasları yeni açıklamalarla değil, geçmişin değişmez kalıpları çerçevesinde ele almaktadırlar.⁴³

İbâdîye'de imân: " İkrâr, âmel, niyet, Sünnet'e uymak, imânda herhangi biri için illet tanımamak, hevâya yönelmemek ve takvâya uymaktır. İmân, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, cennetine, cehennemine, va'dine ve vâidîne, ölümden sonra dirilmeye, hesâba ve âhiret gününe inanmak; peygamberlerin Rablerinden getirdiklerini, Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı, vahyi ve indirmesi olduğunu ve onu elçisi Muhammed (SA)'e indirdiğini kabul etmek; Allah'ın sevabının olduğunu ve bunun başka sevâba, ikabının olduğunu ve bunun da başka cezaya benzemediğini tasdik etmektir. Ayrıca imân, kadere, hayr ve şerre,

⁴⁰ Albayrak, "İçimizdeki Öteki", 10

⁴¹ Metin Yıldız, "Kelâmî Görüşleri Bağlamında İbâzîlerin Hâricîliği Meselesi", *Kader* Cilt: 16, Sayı: 2, 2018, s. 294-318

⁴²Ethem Ruhi Fığlalı, *İbâdîye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, (Ankara -1983), 125

⁴³ Fığlalı, *İbâdîye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, 125-126

Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğuna, O'ndan başka yaratıcı bulunmadığına, O'nun va'dinden dönmeyip va'idini de iptal etmeyeceğine, söylediklerinin doğru olduğuna ve Muhammed b. Abdullah'ın Allah'ın katından getirdiklerinin tamamının apaçık doğruluğuna inanmak, onda asla şek ve şüpheye düşmemektir.⁴⁴

İbâdîler, imân şartları denildiği zaman ilim, amel, niyet ve verâ olmak üzere dört rüknü anlarlar. İslâm ancak bu dört rükûn ile sahih olur. İmânın şer'î anlamı İbâdîler'e göre, ameli davranışları da içine almaktadır. İmânı yalnızca Allah'ın birleşmesi/tevhid olarak adlandırmak yanlıştır. İman mutlakdır, onunla kast edilen şey de ameldir.⁴⁵ İtaat hâsıl olduğunda, imân ve sevap da lazım olur.⁴⁶ İbâdî kaynaklar amellerin imâna dâhil edilmesi konusunda ısrarcıdır.⁴⁷ İslâm, itâat şeklinde ruhi olmakla beraber, İslâmın esasını teşkil eden âmellerin yerine getirilmesi bedeni hareketlere dayandığı için, bu hareketleri yerine getiren Müslümân sayılır. İslâm'ın esaslarından ayrılan birinin kâfir olacağını iddia ederler. Allah'ın farzlarından birinin eksikliği halinde, imân mevcut olmaz.⁴⁸

Nifâk çıkararak kimseye müşrik denemeyeceğini ileri sürmektedirler. Bu görüş İbâdîye'nin savunduğu ana görüş olmuştur. Mademki teklif, insanadır ve insan da teklifi kabul etmiştir; o halde insanın itâat veya isyanının karşılığını mutlaka görmesi lâzımdır Bu sebepten eğer bir kimse günâh işlemişse cezalandırılacaktır. İlahi adalet bunu gerektirmektedir. Aksi halde

⁴⁴ Fığlalı, *İbâdîye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, 126

⁴⁵ Kadriye Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir Ve İbâdîyye'nin Tekfir Anlayışının Mukayesesi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2015, 55

⁴⁶ Ferhat b. Ali Câbirî, *el- Ba'du'l- Hadârî li'l- Akideti'l- İbâdîyye*, (Maskat 1987), 494

⁴⁷ Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 58

⁴⁸ Fığlalı, *İbâdîye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, 127

şefâat, mutlak adalet, va'd ve vaîd esaslarına aykırı düşecek ve bunları kaldıracaktır.⁴⁹

İbâdiyye'nin ısrar ettiği en önemli konulardan biri de, vâcip amellerin imândan sayılmasıdır. Onlara göre amelden bir şeyi yapmamak, imânın tamamını bozar.⁵⁰ İbâdîlere göre imân ve amel bir bütündür. Rebi' b. Habib'in(ö:180/797) Müsned'inin girişinde "Bâbu'l-İslâmi ve'l-İmani ve's-Şerâi'" başlığı bulunmaktadır. Müellifin bâb başlığından hareketle, O'nun imân, İslâm ve şeriâtı bir bütün olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Nakledilen ilk rivâyetler, Mürci'e'yi lanetleyen rivâyettir.⁵¹

İstilahî olarak küfür, Allah'ın cezasını icap ettiren şeylerin tümüdür. Şeriatta, "Cezası olan, Allah'ın vâcip kıldığı her şey" in küfür olduğu nakledilir. İbâdiyye küfrü, şirk küfrü ve nimet küfrü şeklinde iki kısma ayırır.⁵² Rebi' b. Habib'in Câmiu's-Sahih'inde, "Büyük günâh işleyenin kâfir olmadığını söyleyenin getirdiği deliller" başlığı altında bu görüşü açıklayan hadisler⁵³ yer almaktadır.⁵⁴ İbâdiyyeye göre kebâir işleyen kişi, "nimet küfrü" içindedir. İbâdîler, kebâir/büyük günâh işleyen Müslümânı müşrik görmediği için bu gibi Müslümânlarla savaşıldığında -savaşanlar hariç-, kadın ve çocuklar öldürülmez.⁵⁵

İbâdiyye nimet küfrü kavramını mürtekib-i kebire anlayışından yola çıkarak temellendirmiştir. İbâdiyye'ye göre büyük günâh

⁴⁹ Fıçlalı, *İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, 127

⁵⁰ Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 58

⁵¹ Ahmet Özdemir, *İbâdiyye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebi' B.Habib'in Müsned'i*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, No: 12

Akademi Serisi: 6 Nisan 2018 Mardin, 306-308

⁵² Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 60

⁵³ "Bir kişi kardeşine küfür isnad ederse o ikisinden birine geri döner." "Bizi aldatan bizden değildir." Rebi' b. Habib, *el-Câmiu's-Sahih*, thk. Ebu Yusuf b. İbrahim el-Vercilânî, Maskat, Mektebetü Maskat, 1994, s. 192.

⁵⁴ Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 61

⁵⁵ Özdemir, *İbâdiyye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebi' B.Habib'in Müsned'i*, 306

işleyen bir Müslümân mü'min değil muvahhiddir ve nimet küfrü içindedir. İbâdiyye'ye göre nimet küfrü, Allah'ın farz kıldığı şeyleri terk etmeye denir. Terk etmenin manası, Allah'ın vâcip kıldığı şeyleri terk etmek ya da Allah'ın haram kıldığı şeyleri işlemektir. Öyleyse büyük günâhları işleyen kimse, tövbe edinceye kadar nimet küfrü yapan kâfir olur. Mü'min ya da Müslümân olarak isimlendirilmesini uygun görmez. Nimet küfrüyle suçlanan kâfirin ahkâmı ise şöyledir: Küfrün bu çeşidi, yaparı İslâm milletinden çıkarmaz. Onunla nikahlanmak caizdir, mirası kalır, Müslümân mezarlığına defnedilir, namazı kılınır ve onunla birlikte de namaz kılınır. İbâdiyye ve Havâric arasındaki en önemli fark işte budur. Hâricîler, mürtekb-i kebirenin şirkte olduğuna hükmeder; İbâdîler ise, ortaya çıktıklarından bu zamana kadar, büyük günâh işleyeni nimet kâfiri saymıştır. Bazen de nifâk küfrü kâfiri de demişlerdir. İbâdîler, başlangıçtan günümüze kadar diğer fırkalara mensup insanları yerli yersiz tekfir etmekten kaçınmışlar ve büyük günâh işleyenlere de Müslümân muâmelesi yapmışlardır.⁵⁶

Kur'an-ı Kerim'de ve Resulünün sünnetinde esma ve ahkâmın hepsi tamamıyla açıklanmıştır.⁵⁷ Dinde günâh kabul edilen fiilleri işleyenlere verilecek isimler (esmâ) ve bunlara uygun tayin edilen cezalar (ahkâm) hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunun için İbâdîler, ıstılahları belirlemede ve isimlerin manalarını açıklamada şu kaideyi temel almışlardır: "İsimler ahkâma tabidir." Örneğin muvahhidlerin ahkâmı, müşriklerin ahkâmı gibi değildir. İbâdiyye esmâ ve ahkâm konusunda ittifakın olmadığını söyleyerek, bu asıla diğerlerinden

⁵⁶ Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 63-70

⁵⁷ Davud bin İsa el-Melşudi, *Usulu'd-Din ev Usulü Aşere inde'l-İbadiyye*, (Muscat, Mektebetü'l-Ceyli'1 Vaîd,2005) 156

farklı bir yer vermektedir. Bununla, kula yüklenen, mü'min, müttaki, sâlih, muvâhhid, kâfir, müşrik, fâsık gibi isimleri ve sıfatları kast etmektedir. Ahkâm bahsinde ise, velâyet ve berâet, esâret, adam öldürme ve cizye gibi konuları ele almaktadır.⁵⁸ İbâdî kaynaklar; kebâir işleyenin kâfir olduğunu söylerken, onun İslâm dairesinden çıkmadığını kast etmekte, nimet küfrü içinde bulunduğunu, yani Allah'ın nimetini inkâr ettiğini ve fâsık olduğunu kast etmektedirler. Hâricîler şahsı müşrik sayarken İbâdîler bu durumdaki şahıs için müşrik kavramı yerine daha alt mertebede olan *kâfiru'n-ni'me*, *fâsık*, *fâcir*, *'âsî*, *dâll* veya *zâlim* kavramlarını kullanmışlardır.⁵⁹

Onlara göre büyük günâh işleyen muvahhid, müşrik değildir; fakat büyük günâhları inkâr ettiğinde müşrik olur. Bununla birlikte herhangi bir günâhı işleme hususunda ısrar eden kimse şirke girmiş olur. Büyük günâh işleyen bir Müslümân mü'min değil, muvahhiddir, nimet küfrü içindedir. Bu kişinin ceza çekeceği ve cehenneme gideceği şüphesizdir. Fakat cehennemde temelli kalmamanın tek kurtuluş yolu tövbedir. İbâdîye'ye göre tövbe kapısı açıktır.⁶⁰

İbâdîye günâhı büyükler (kebâir) ve küçükler (sağâir) diye ikiye ayırmaktadır. Büyük günâh, âhirette cezayı (cehennemi) gerektiren şeriata aykırı her şeydir. Örneğin, zina yapmak, livâta, içki içmek, hırsızlık yapmak, namazı ve zekâtı terk gibi. İbâdîye'ye göre dinde zarûri bilinmesi gereken bir şeyi inkâr etmedikçe ve işlediği günâha pişman olup tövbe ettiği takdirde, mürtekb-i kebîre ebedî olarak cehennemde kalmayacaktır.⁶¹

⁵⁸ Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 54

⁵⁹ Özdemir, *İbâdîye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebi' B.Habib'in Müsned'i*, 309

⁶⁰ Fığlalı, *İbâdîye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, 136-37

⁶¹ Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 77-81

İbâdiyye'ye göre sağîra, âhirette cezayı gerektirmeyen ve büyük günâhlardan kaçınmakla bağışlanan her türlü aykırı iştir. 'Lemem' ve 'seyyie' kelimeleri de küçük günâhlar için kullanılmaktadır. Lemem, kebâir kapsamına girmeyen, ara sıra yapılan küçük günâhları ifade etmektedir. Seyyie ise, kebîrenin zıddı olup sağâir denilen küçük günâhları ifade etmektedir. İbâdiyye'ye göre sağâirin iki hükmü vardır: 1- Büyük günâhlardan kaçınmak şartıyla, iyilik yapmakla bağışlanır. 2- Sağîra üzerinde ısrar etmek büyük günâh olur. İsrar ise, günâh olduğu bilinen fiili kasıtlı olarak yapmaktır. İsrarın hükmü kebâirin hükmüyle aynıdır, küçük ya da büyük günâhta ısrarcı olmak fark etmez.⁶²

İbâdiyye'ye göre münafıklar ne mü'mindirler ne de müşriktirler.⁶³ Neden müşrik denmeyeceği konusunda ise "Nassı reddetmedikleri müddetçe onları müşrik saymaktan imtina ederiz. Haddi aşarlarsa ve karşı gelirse onları kâfir sayarız. Tevakkuf ederlerse de bunu mazur görürüz. Onların küfürleri nimet küfrüdür." şeklinde yanıt verilmiştir.⁶⁴

İbâdiyye nifâkı ikiye ayırmaktadır:

1- İnanç nifâkı: O, imânlı görünüş ve gizli şirktir. Putlara ya da başka bir şeye tapmaya ısrarla devam etmek yani dinde zarûri bilinmesi ve tasdik edilmesi gereken şeyleri onaylamamaktır.

2- Amel nifâkı: Kalbiyle tamamıyla imân ettiği halde bunu ortaya çıkarmamak yani imânın gereklerini yerine getirmemek anlamını taşır. Eşanlımlısı nimet küfrüdür.

İşte bundan dolayı İbâdiyye, mürtekb-i kebireyi nifâk küfrü kâfiri sayar ve bazen de münâfık olarak kabul eder. Câbir b. Zeyd;

⁶² Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 77-81

⁶³ Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 54

⁶⁴ Süleyman AKKUŞ, "Bir İbâzî Âlim Ebû Ya'kûb El-Vercelânî'nin Ed-Delîl Ve'l-Burhân'ı Bağlamında İbâziyye'nin Temel Görüşleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.21, Sayı/Issue: 39, Yıl/Year: 2019 (Haziran/June), 130

“Bir adam Huzeyfe’ye geldi ve ‘Nifâk nedir?’ diye sorduğunda O da, ‘İslâm’la ilgili konuşman ama onu uygulamamandır’ demektedir. İbâdîler, nifâkı inançla değil, fiille ilgili bularak nifâkın her zaman olabileceğini savunmaktadırlar. İbâdî anlayışa göre:

- 1-Kul söz ve amel ile gelir, vefasını itiraf ederse Müslümândır.
- 2-İman ettiğini ikrar ederek gelenin ameli yoksa, münafıktır.
- 3-Söz ve ameli olmadan gelen de müşriktir.

Münafıkların hükümleri nimet kâfirinin hükümleriyle aynıdır. Zira nimet küfrü ve nifâk küfrü, büyük günâh işlemeyi ifade eden eşanlamlı lafızlardır. İnanç nifâkında olanlar da aynı hükümleri alır. Rasûlullah Medine’de münafıklara Müslümânların hükümleriyle hükmetmiştir.⁶⁵

Adalet konusunda İbâdîler, genel olarak fiilleri Allah’ın yarattığına ve insanın kendi hür iradesiyle o anda fiili seçerek kesbettiğine inanırlar. Allah bütün hükümlerinde, fiillerinde adildir ve kullarına zulmedici değildir.⁶⁶ İş yapma gücü (istitâa) bir ârazdır, eylem onun sebebiyle meydana gelir. Kulların işledikleri fiiller her bakımdan Allah’ın yarattığı şeylerdir. Kul bu fiilleri mecâzen değil gerçekten iktisâb eder.⁶⁷ İbâdî devleti için en önemli unsur adâlet telâkkisidir. Onların adâlet anlayışları, iyiliği emretmek ve kötülükten yasaklamak (el-Emru Ma'ruf ve'n-Nehyu ani'l-Munker) şeklinde ifade edilmiştir. Bu ilke, başta imâm olmak üzere, her Müslümânın vazgeçilmez bir vazifesidir. Onlara göre, yegâne Müslümân toplum kendileridir. Gerçek imânı da kendileri

⁶⁵ Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 70-76

⁶⁶ Mustafa YÜCE, Ebû Sâkin eş-Şemmâhî'nin “Metnü'd-Diyânât” Adlı Risalesi Bağlamında İbâziyye'nin Kelâmî Görüşleri, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 2012, 241

⁶⁷ Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 44

temsil ettikleri için, diğer Müslümânların kendi imânlarına çağırılması, bu prensibe göre şarttır. Adaletin ve Kur'ân-ı Kerim'in tatbikinde doğrudan hareket etmek ve güce başvurmak, imâmın yetkisi dahilindedir.⁶⁸ Emr-i bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-munker ilkesi esnek bir yapıya sahip olmasına rağmen Hâricîler diğer konularda olduğu gibi burada da bu esnek yapıyı bozmuşlardır. Bu ilke Hâricîlerin elinde ıslah görevi yerine bozgun aracı olmuştur.⁶⁹

İbadilere göre cihâd, ictimâî-siyasi bir devlet görevi olmaktan çok, Allah'ın kullarına emri olduğu için, farzdır. "Savaş, -hoşunuza gitmediği halde- size farz kılındı..."⁷⁰ Bundan dolayı onlar cihada, dini bir vecibe olarak sarılmaktadır. Cihâd, İslâmiyeti tamamlayan unsurlardan biridir. İslâm ise imânın bir parçasıdır. Bu halde cihâd, her Müslümân üzerine farz-ı ayn hükmündedir. Muhaliflerinin yurtlarında oturan Hâricîlerin muhaliflerin arasında oturup, dinlerini devam ettirmeleri mümkün müdür, yoksa onların arasından ayrılıp, yani hicret edip onlara karşı cihâd mı ilan edilecektir? İbâdiyye, hicretin, şirk bölgesinden, imân yurduna göçmek demek olduğunu; muhalifler de müşrik olmadıkları için hicretin söz konusu olmayacağını, ayrıca Mekke'nin fethinden sonra hicretin de kalmadığını ileri sürerek, muhalifler arasında oturanları(kaade), tekfir etmemekte ve bu durumun caiz olduğunu söylemektedirler.⁷¹

Mihne, Hâricî inanın önemli bir esasını oluşturur. Hâricî inanın birinci esası tekfir etmekse; ikincisi de inanç sahibi olduğunu iddia eden herkesi imtihana tabi tutmaktır. Mihneyle

⁶⁸ Fiğlalı, *İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, 119-120

⁶⁹ Cihat Kullay, *Hâricîlikte Hurûc, Ku'ûd Ve Hicret*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale – 2007, 27

⁷⁰ el-Bakara 2/216

⁷¹ Fiğlalı, *İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, 122-123

ilgili en dramatik hadise sahabeden Abdullah b. Habbab b. Eret'in başına gelen olaylardır. İbâdîyye'nin kabul etmediği İsti'râzın sözlük anlamıysa; teftiş, yoklama ve sınamadır. Istîlâhta ise "sorgusuz sualsiz kılıçtan geçirmek", "karşılaşılan herkesi ve Hâricî olmayan Müslümânları öldürmek" veya "bir kimseden duygu ve düşüncelerini ortaya koymasını istemek" anlamında kullanılmaktadır. İsti'râz; Hâricî düşüncesine muhalefet edenlerin kim olduklarına bakılmadan öldürülmeleri şeklinde tanımlanabilmektedir.⁷²

İbâdîler'e göre her şey Allah'ın kaza ve kaderiyle olur. Kader, Allah'ın yaratmadan evvel her şeyin nasıl ve ne zaman olacağını bilmesi; kaza da vakti geldiğinde o işin meydana gelmesidir. İbâdîyye hayır ve şerri ile kadere inanır. İbâdîyye kötülüklerin Allah tarafından takdir edilmesini reddetmiş ve kesb nazariyesine yönelmiştir. İbâdîyye, Eş'ariye'ye yakınlaşarak, insanın Allah'ın yarattığı fiillerin kâsib'i olduğunu ileri sürmektedir. Onlara göre insanda, yaratılan fiilleri yapabilecek (kesbedebilecek) bir güç (istitâat) vardır.⁷³

İbâdîyye'ye göre Allah'ın va'dinden dönmeyip va'idini de iptal etmeyeceğine inanmak ve bu konuda asla şüpheye düşmemek imânın şartıdır. Allah Kur'ân-ı Kerim'de salih kullarına cennet va'dederek onları müjdelemektedir. İbâdîler, va'd ve va'id prensibine muhalif olacağı gerekçesiyle, günâhkar için şefaatin geçerli olmayacağı kanaatindedirler. Büyük günâhlar tövbe etmeden Allah'ın lütfuyla ya da şefaate bağışlanmaz. Şefaath yalnız tövbe edenler, sağair işleyenler, dolayısıyla cennet ehli içindir. "Ancak râzı olunan kimseler şefaath olunacaklardır."⁷⁴

⁷² Kullay, *Hâricîlikte Hurûc, Ku'ûd Ve Hicret*, 27-33

⁷³ Fığlalı, *İbâdîyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, 133

⁷⁴ 53 en-Necm 53/26

âyetinden hareketle kimlerin şefaate nâil olup azaptan kurtulacağını ifade etmişlerdir. Ancak günâhında ısrarcı olanlara kesin naslarla şefaahat yoktur. Bu konuda Mu'tezile ile aynı fikirde olmakla birlikte, İbâdiyye'ye göre cehennemde ebedi kalmamak için tek kurtuluş yolu tövbedir. Ölmeden önce, günâhından tövbe eden kişi, cehennemde ebedi kalmaz; cezasını çektikten sonra cennete geçebilir; ama tövbe etmezse günâhta ısrarından dolayı "şirk küfrü" işlediğinden temelli cehennemde kalacaktır. El-Menzile beyne'l-Menzileteyn konusunda İbâdîler; "İbâdî inancına göre nifâk, imân ile küfür arasında bir yeredir. Münafık, mü'min ve müşrik olmadığı gibi, müşrik de münafık ve mü'min olamaz. Bunlardan her biri kendi ismiyle adlandırılır, tersini yapan küfre düşer. İsyân ve itâat edenler hakkında Kur'ân-ı Kerim bu adlandırmaları kullanır. Kur'ân'da mü'min, müslim, müşrik, münâfık ve fâsık vb. kelimelerle ilgili açık deliller vardır. Bir kulun aynı anda mü'min ve müşrik olması mümkün değildir. Çünkü imân ve şirk iki zıt kutuptur. Üçüncü menzil nifâktır. İmân, şirk ve nifâk olmak üzere üç menzilden hiç biri diğerinin yerine kullanılamaz. Çünkü Allah bunları yüce kitabında Ahzab 73 âyetinde⁷⁵ birbirinden ayırmıştır."⁷⁶

'Lâ Menzile Beyne'l Menzileteyn' ilkesiyle İbâdiyye imân ile küfür arasında bir başka menzil tanınamaktadır. El-Menziletü beyne'l-Menzileteyn ile aralarındaki farklı anlayış büyük günâh sahibine verilecek isimle alakalıdır. İbâdiyye'ye göre imân ve küfür birbirinin zıddıdır; hayat ve ölüm gibi bir arada bulunamazlar. Bir kulun aynı anda hem mü'min hem kâfir olması imkânsızdır. İmân ve küfür arasında başka bir konum da yoktur.

⁷⁵ 33 el-Ahzab 33/73 'Allah, münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara ...'

⁷⁶ Yanmuş, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 50-53

Büyük günâh işleyenler müşrik değildir fakat mü'min de değildir. Bundan dolayı onlara kâfir ve münâfık adını verirler ve nimet küfrü işledikleri münasebetiyle tekfir ederler. Böyle biri günâhlarına tövbe etmeden öldüğü takdirde temelli cehennemde kalacağını söylerler.⁷⁷

Kitmân, gizlemek anlamında olup *takiyye* yerine kullanılan bir kelimedir. Bu kavram daha çok İbâdîler hakkında kullanılmaktadır. Sır durumunda ve gizli olarak yaşanan kitmân dönemi, İbâdîler'in uygunsuz şartlarda ve İbâdî olmayanların yönetimleri altında buldukları dönemi ifade eder. Kitmân hali, özellikle kendilerini ortaya çıkarmaya (zuhur) karşı bir direniş olarak, İbâdîler'in dini-politik tavırlarından biridir. İbâdîyyenin kurucu lideri olan Abdullah b. İbad(öl.67/686), Basra'nın mutedil Hâricîlerini etrafında toplayıp sakin bir hayat sürmüştür. Onun başkanlığında Basra'da yaşayan İbâdîler'in bu dönemine kitmân (gizlenme) devri denilmiştir. Bazı İbâdîler, kitmân halinde yaşayan Müslümânların emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker görevini yerine getirmekle yükümlü olmadıklarını ifade etmektedir.⁷⁸ Bununla birlikte bu konunun farzların en büyüğü olduğu kanaatindedirler.⁷⁹

Tevellâ, Hâricîler için, onların görüşünü kabul eden veya en azından karşı çıkmayanlara uygulanırken; teberrâ, Hâricî fikrini kabul etmeyen veya Hâricîlere düşmanlık gösterenlere uygulanan bir tutumdur. İbâdîyye, müslümânlardan kendilerine muhalif olanların hem şirkten hem de imândan uzak olup ne mü'min ne

⁷⁷ Yanmış, *İslâm Mezheplerinde Tekfir*, 53

⁷⁸ Kullay, *Hâricîlikte Hurûc, Ku'ûd Ve Hicret*, 41

⁷⁹ el-Melşudi, *Usulu'd-Din inde'l-İbadiyye*, 148

de kâfir olduklarını söylerken, düşüncelerini tevellâ-teberrâ ekseninde ifade etme yolunu seçmişlerdir.⁸⁰

"Velâyet" ve "berâet" kavramları, itikâdî İslâm mezheplerinden olan İbâdîlik'te çağdaş dönemde daha hususi bir mana ifade eder. Çünkü bu iki kavram, İbâdîyyede, inanç esasları içerisinde yer alır ve içtimai hayatı düzenleyici, cemâat varlığını yaşatıcı bir prensip; sosyal ilişkileri koruyucu bir müeyyide olarak işlev yapar. İbâdî mezhebi, büyük oranda "velâyet" ve "berâet" esasının titizlikle uygulanması sayesinde kendi asli hüviyetini korumuş ve bozulmadan günümüze kadar gelebilmiştir. Çünkü "velâyet" ve "berâet", Kitmân Dönemi hüküm makamının en güçlü silahı ve dayanağı "olmuştur. Söz konusu kavramlara aykırı hareket ettiği veya suç sayılan bir tutumda bulunduğu zaman İbâdîlikten ihrac edileceğini (el-berâet) bilen bir İbâdî şüphesiz inanç ve ibadetle ilgili tutum ve davranışlarında fevkalade dikkatli ve ölçülü olacaktır. " ... :Müslümânlar, tevhid, adl, kader, velâyet ve berâet, emir ve nehiy, va'd ve va'îd, el-menziletu beynel-menziletayn, esma ve ahkam olmak üzere dokuz ana konu üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Bu konulardan velâyet ve berâete gelince: "Biz, Allah'ın, dostlarını sevici, düşmanlarına da düşmanlık edici olduğuna inanırız. Allah'ın velâyetinin ve adâvetinin, zaman ve şartların değişmesiyle birlikte, değişmeyeceğine inanırız. Bütün Müslümânlara velâyeti; tüm kâfirlerden de berâeti vâcip kabul ederiz. Aynı şekilde Yüce Allah'ın, Kur'ân-ı Kerim'de, cennetlik olduklarını bildirdiği kimselere velâyetin; ehl-i nâr olduklarını söylediği kimseler için de berâetin dinin esaslarından olduğunu kabul ederiz. Aramızda yaşayan muhaliflerimizden uzaklaşma(teberrâ)yı da caiz görürüz.

---

⁸⁰ Kullay, *Hâricilikte Hurûc, Ku'ûd Ve Hicret*, 44

Zira velâyet ancak berâetle; berâet de ancak velâyetle zâil olmaktadır. Sonuç olarak imân ve küfür halinden hangisi üzere olduğu bilinmeyen biri için de "vukûf"un farz olduğuna inanırız." "Bir İbâdînin imânı şu esaslara dayanmaktadır:

- 1) Hayır üzere olan tüm mü'minlere velâyet;
- 2) Her kötülük yapandan ve kötülük ehlinden berâet;
- 3) Velâyet veya berâet ehli olduğu bilinmeyen için ise her türlü günâhdan uzak durmak.

Müslümânlar arasında velâyet vardır ve Kitap, Sünnet ve ümmet'in icmâi ile vâciptir. Çünkü bütün Müslümânların Kitab'ı bir, Peygamberleri birdir. Şeri'ât'ın aslında ittifak halindedirler, ihtilaf ettikleri hususlar yalnızca furu'âta mütealliktir. Aynı zamanda Şeri'ât'ta yeni şeyler ihdâs eden Müslümânlardan berâet etmek de İbâdîlere vâciptir. İbâdîlere göre de Allah için velâyet (el-hubbu lillah) ve Allah için buğz etmek (el-buğdu lillah) imân esaslarındandır; böyle olduğuna inanmayanın dini yoktur. Velâyetin aslı, Şeri'ât'a uymaktır. Velâyet, Müslümânların Allah rızası için birbirlerini dost edinmeleri ve İslâm dini üzere birlik ve beraberlik içerisinde olmalarıdır. Bütün Müslümânların dost edinilmesi (velâyetü'l-cümle) konusunda ümmet arasında ayrılık yoktur. Yaratan ile mahlukat arasındaki velâyet de böyledir. Kul, Allah'ın emirlerine karşı gelmedikçe dine ters düşen tutum ve davranışlarda bulunmadıkça Allah ondan uzaklaşmaz. "Velâyetu's-Şeriâ"nın aslı işte budur. Şüphesiz velâyetin hakikati, Allah için kalb ile sevmek ve dil ile de övmektir. Velâyet, dinde vefalı olmaları sebebiyle Müslümânlara vâcib olduğu gibi, kendimiz için de vâciptir. Bu da insanın kendini her türlü kötülükten uzak tutması; işlemiş olduğu günâhlardan tevbe etmek üzere velâyet etmesidir. İbâdîyye mezhebine yeni giren bir

kimsenin velâyeti de Müslümânlara zorunludur. Fakat bu kimsenin, ister müçtehid ister mukallid olsun, kesinlikle eski fikirlerinden vazgeçmesi; bid'atlarından uzaklaşarak tevbe etmesi; Müslümânların dostlarını dost, düşmanlarını düşman bilmesi; mü'minlere velâyet, muhaliflerine de berâet etmesi gereklidir. Bir kimseye velâyetin gerekli olması için, şu şartları taşıması icâb eder:

1) Kendisini duyan kulağın işittiği şeylere razı olması, yani sözlerini dinleyen şahsın duyduklarından memnun kalması;

2) Gözün razı olacağı tutum ve hareketlerde bulunması, yani onu görenlerin ona inanıp eylemlerinden hoşlanması;

3) Kalbin razı olacağı amellerde bulunması; yani yaşayışının ve amellerinin İslâm inancına uygun olduğunu kalbin doğrulaması ve davranışlarından memnun kalması;

4) Tüm dini emir ve yasaklara itaatte kusur etmemesi; duygularının yönelttiği şeylerde kalbin karşı koyması, organlarının hareketlerinin "âman"ına uygun olduğunu söylemesi; yani İslâm Şeriât'ına ve İbâdî Mezhebine yakışan hayat sürdürmesi.

İşte bu dört özelliği kendisinde bulunduran birinin velâyeti Müslümânlara vâciptir; terkedilmesi küfrü, te'hiri de nifâkı gerektirir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in lisanı ile velâyeti kesin olan kimsenin velâyetini terk etmek şirktir. Kendisi için velâyeti vâcip olan kimsenin durumu da böyledir; buna uymazsa helak olur. Vacib olan velâyet sadece berâetle düşer; çünkü velâyetle berâet birbirlerinin zıddı iki kavramdır. Berâet "Berâe", lügatte, bir şeyden uzaklaşma, çıkma (el-hurûc) ve kurtulma anlamlarına gelir. Terim olarak ise, küfürleri sebebiyle kâfirleri kötüleme ve lanetlemedir; günâh ehlinden tevbe edinceye kadar uzak durmak demektir. Buna göre berâetin manası küfür ehline kalbde düşmanlık beslemek ve onları dil ile lanetlemek; yani faile

muhalefet ve ondan uzaklaşmaktır. Bu manada berâet, Allah'ın, insanları mükellef tuttuğu bir farzdır. Berâet, velâyetin zıddıdır; vacib olan berâet, yalnızca velâyetin vacib olmasıyla düşer. Berâet etmek kendisinden uzaklaşılan kimseye de berâet etmekle yükümlü olana da vâciptir, tıpkı velâyet gibi buluğa ermekle vacib olur. Berâeti vacib kılan küfür ve işlenen ma'siyetlerdir. Berâetin vâcipliği Kitap, Sünnet ve İcmâ ile sabittir. Allah kâfirleri dost edinmeyi (tevellâ) yasaklar; tersini yapanlar için ceza vereceğini; müşrik ve kâfiri dost edinenin, müşrik ve kâfir; münafığı dost edinenin de münafık olduğunu bildirir. "el-vukûf", ise bir kimse hakkında fikir belirtmemek, velâyet veya berâet ehli olduğu' hususunda hüküm vermemek, sessiz kalmaktır. Bu husus için şu iki şart öne sürülmektedir.

1) İnançına ve amellerine bağlılığıyla hayır ehli olarak bilinen ve velâyeti hak kazananlar;

2) Sözleri ve davranışlarıyla dine aykırı davranan ve şer ehli olduğu için kendilerine berâet ve adavet vacib olanlar.

Buna göre vukuf, velâyet ve berâetin caiz olmadığı hallerde ve hayır ya da şer ehlinden olduğu meçhul olan kimseler için uygulanır. Yani imân ehli veya ehl-i küfürden olduğu bilinmeyenler içindir. Dini açıdan durumu meçhul olan ise hayır veya şer ehli olduğu açıkça bilinmeyen kimse demektir ki, onun için de vukuf etmek vâciptir. Bununla birlikte bazı davranışlarda vukufu gerektirir. Bu davranışlar, velâyet ehlinden sadır olan ve kebair veya sağairden olduğu bilinmeyen fiillerdir. Yapılan eylemlerin kebair veya sağairden oldukları tespit edilinceye ve haklarındaki hüküm sabit oluncaya kadar bu fiilleri yapanlar vukuf haline bırakılır. Fiillerin cinsi ve hükmü anlaşılınca kendisi hakkında hüküm verilir. Görülmektedir ki İbâdîyye, velâyet ve

berâet anlayışlarıyla, Hicri 1.asır "Hâricîlik akidesini yaşatmaktadır. Günümüzdeki İbâdîler de-Hâricîliğe mensub olduklarını şiddetle reddetmelerine rağmen İbâdîyye mezhebinden olmayan bütün Ehl-i Kibleyi berâet ehli olarak mütalea etmektedirler. Kible ehlinde olan kimseler inançlarından ve bid'atlarından dönüp tevbekâr olduklarını ilan ettikten sonra onların velâyetini caiz görmektedirler. Öte yandan velâyet ve berâet inancı İbâdî cemaatinin sosyal yapısı için büyük önemi haizdir. Hem toplumsal bir müessese ve müeyyide olan hem de bir inanç esası olan velâyet ve berâet, Kitmân Döneminde imâmet makamı yerine görev yapan "Azzabe"⁸¹nin en kuvvetli iki dayanağı ve silahı olmuştur. Sosyal nizama uyum gösteremeyen; aile, kabile ve birlikte yaşadığı toplumla olan ilişkilerinde kusur eden; sözleri ve amelleriyle İbâdîyye mezhebine aykırı davranan kimse, velâyet ve berâet anlayışına göre, Azzabe tarafından cezalandırılır; mescidde halkın önünde açıkça hatasından dönmezse "Cemâat"tan ihraç edilir ve ondan berâet etmek Müslümânlara vacib olur. Bundan dolayı her İbâdî, hem İbâdîyye mezhebinin inanç esaslarına ve ameli ahkâmına sıkı sıkıya bağlanacak hem de Azzabe'nın emirlerine bağlılıkta ve toplumsal vazifelerini yerine getirmekte kusur etmeyecektir.⁸²

3-Şeyh Halfan bin Cümeyyil es-Siyâbî'nin Yaklaşımı

Şeyh Halfan bin Cümeyyil es-Es-Siyâbî 1307/1890*1392/1973 Uman'ın İzkâ vilâyetinde doğmuştur. Olgunluk çağına ermeden babasını kaybetmiştir. Yetim ve geçim darlığı içinde tahsiline devam etmiştir. Ülkesinde evkâf vekilliği, Nahl beldesinde

⁸¹ Sabri Hizmetli, "İbâdîlikte Azzabe", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1987, c.29, 287; Azzabe Nizamı; kitmân devrinde yaşayan İbâdî'lerin dinini muhafaza etmek ve İbâdîlerin varlığını idame ettirmek için kurulmuştur.

⁸² Sabri Hizmetli "İbâdîlik'de Velâyet Ve Berâet İnancı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Ankara 1986), C.28 131-204

müderislik, aynı yerde kâdılık, yine Rustak da h.1345 yılına kadar kâdılık görevinde bulunmuştur. Matrah şehrinde 1349 yılına kadar kâdılık yaptı. Semâil şehrinde de 1365 yılına kadar görev yaptıktan sonra affını isteyerek tedris, telif ve fetvâ işlerine döndü. 1392/1973 de vefat etti.

Hocaları İmam Muhammed bin Abdullah bin Said bin Halfan bin Ahmed bin Salih el-Halilî(h.1299-1373), Şeyh Allame Muhammed bin Ubeyd bin Müsellim es-Sülemî (ö.h.1390/m.1970), Şeyh Ahmed bin Said bin Halfan bin Ahmed bin Salih bin Nasır el-Halilî(h.1280-1324), Şeyh Seyf bin Ham(e)d bin Şeyhan bin Muhammed bin Nasır bin Amir el-Eğberî(ö.h. 1380)dir.⁸³

İlim dünyasında ilminin genişliği, ictihâd yetkinliği ve ileri görüşlülüğüyle bilinmektedir. Aynı zamanda takvâ ve zühdüyle de mâruftur. Ülkesinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Talebeleri onun yüksek vasıflara sahip olduğunu, ilmiyle âmil ve muhlis olduğunu anlatmaktadırlar. Şeyh Said bin Half el-Harrusi on iki sene yanında kaldıktan sonra, elinde az olmasına rağmen çok cömertti, vefalydı, muhakkik, müdekkik ve hafızdı, demektedir. Hakkı tereddütsüz söyler, hakka çağırır ve hakla emrederdi. Allah için kızar ve Allah için rıza gösterirdi.⁸⁴

Şeyh es-Siyâbî birlik ve birlikte yaşama ile ilgili olarak on maddelik bir metin yayınlamaya girişimi açıklamaktadır. O'na göre birlik ve birlikte yaşama kaçınılmaz bir durumdur. Bu durumu hayat insana yükler ve yaratılışı da buna yönlendirir. Yerine getirmesi içinde sabit kurallar ve sağlam destekleri de vardır.

⁸³ Dr Abdullah bin Raşid es-Siyabi, *Fıkhü't-Teayüş ve'l-Vahde inde's-Şeyh Halfan bin Cümeyyil es-Siyabi*, (Umman, Mektebetü Hazaini'l-Asar, 2017, 6-10,

⁸⁴ es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayüş*,23-24

1-Ortak bir usulde ve ortak bir doğru anlayışta birleşmek odaklanmak gerekir. Bu müslim ve gayri müslimler arasında olurken Müslümânlar arasında nasıl olmaz?

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ
إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَالْهَنَا وَالْهُكْمُ وَاجِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

"İçlerinde haksızlığa sapanlar haricinde Ehl-i kitap'la mücadelenizi en güzel yolla sürdürün ve deyin ki: "Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrımız da birdir. Biz O'na teslim olmuşuzdur."⁸⁵

2- İşte ve fikirde orta yolu derinleştirmek, وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا "İşte böylece, siz insanlara şahit olursunuz, peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık."⁸⁶

3- Bilgi edinmede, fikirlerin değiştirilmesinde toplumsal ve insani konularda işbirliğine ihtimam göstermek. يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ "Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir diğiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır."⁸⁷

4- İman kardeşliğinin şartlarına canı gönülden bağlanmak. إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ "Mü'minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin."⁸⁸

5-Zorbalıktan kaçınmak, değerlendirmede ve başkalarının işleri hakkında hüküm vermede aceleci davranmamak, görüşleri ifade ederken kuvvete başvurmamak.

⁸⁵ el-Ankebût 29/46

⁸⁶ el-Bakara 2/143

⁸⁷ el-Hucurât Sûresi 49/13

⁸⁸ el-Hucurât Sûresi 49/10

إِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ
uzaklaştır. Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyleri daha iyi biliriz.”⁸⁹

6- Dinde temel değerlere tartışmalarda hakem olurken İslâm'ın barış ve güvenlik ruhuna yönelmek. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَبْغُوا خُطُوتَ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ “Ey imân edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslâm'a) girin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.”⁹⁰

7- Hürriyetlere saygılı davranmak ve farklı görüşleri kıyaslayarak onların en güzelini seçip uymak için dinlemek. الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ “Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah'ın hidâyete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir.”⁹¹

8- Mahlûkatta ve hayatta olan ilahi sünnetlerin (çokluğu gibi) çoğulculuğu kabul etmek. Bundan da beklenen ise bu çoğunluklar arasında iyiliklerde yardımlaşma ve içinde bulunan makul bir rekabetle birlikte belalara sabretmedir.

لِكَلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِنَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَيْتُمْ
“Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk. Eğer Allah dileseydi elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı. Öyle ise iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size bildirecektir.”⁹²

9- Gönüllere seslenmede birlik olmak. Her birimizin içinde pır pır çarpan canlı bir gönülle/kalple birlik/birleşme oluşmalı ayrılık olmamalıdır. Çünkü insan kendi içinde kendi gibi birini sevgiyle

⁸⁹ el-Mü'minûn Sûresi 40/96

⁹⁰ el-Bakara Sûresi 2/208

⁹¹ ez-Zümer Sûresi 39/18

⁹² el-Mâide Sûresi 5/48

yaşar. İnsan gönlünde bir başka insana öfkeyi çirkin görür. İnsan kendi içinde kendisi gibi birine kardeş olması için seslenir/yönelir.

حَلَقُكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا “O, sizi bir tek nefisten yarattı. Sonra ondan eşini var etti.”⁹³ Tek bir nefis demek nefsin cüzlerinin sürekli olarak bir arada bulunması ve bu cüzlerin birbirlerinden ayrılmayı hoş görmemesi demektir. Allah’ın bizi tek bir nefisten yaratması demek insanların birliği için derin bir içsel çağrıdır.

10- Birlik ahlâkî bir ihtiyaçtır. İmam Ali, Mısır valisi tayin edildiğinde Malik el-Eşter’e yazdığı mektubunda İslâm’ın düsturlarını ve adil İslâm devleti için gerekli olan genel ilkeleri söylemiştir. Hz. Ali; Ey Malik bil ki insanlar ya dinde kardeşindir ya da yaratılıştan eşindir, demektedir. Bundan dolayı birlik ahlâkî bir ihtiyaçtır. Bu sadece dinde bir arada bulunmak demek değildir, bunun yanında yaratılış ve insanlık konusunda da bir arada bulunmak demektir.⁹⁴

Şeyh es-Siyâbî İslâm tarihinde erken dönemde meydana gelen ihtilafları ve şiddetli tartışmaları çok önemli görmekte ve bu durumun ümmeti parçaladığından şikâyet etmektedir. Bunun gibi zor meselelerde de Şeyh es-Siyâbî sorular sorulmuş oda geniş ilmiyle cevap vermiştir. Mesela, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’le ilgili birçok hadis vardır. Onlar hakkında farklı görüşlerde mevcuttur. Öncekiler her şey şahittir ve oradaydılar. Bazıları da bu duruma/döneme yakındılar ve gerçekleri sahih nakille aktarıyorlardı. Bunların yüksek şahsiyetleri din konusunda delil olmakta ve insanlarda onların şahadetini ya da aktarımlarıyla insanlar hakkında hüküm vermektedirler. Bu da inançtaki ilim yollarındandır. Biz de onların bu hallerini güzel görmekteyiz. Bu konuda şöyle demekteyiz; bildikleriyle hükmettiler ve onunla delil

⁹³ ez-Zümer Sûresi 39/6

⁹⁴ es-Siyabi, *Fıkhü't-Teayüş*, 39-42

getirdiler. Bugün biz onlar gibi değiliz. Bilgilerimiz onların bilgileri gibi değildir. Bizde dinimizde insanları taklid etmeyiz. Allah da bizi geçmişten günümüze kadar insanları ayıplarını araştırmakla mükellef kılmaı.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.⁹⁵ Her ümmetin kazandığı kendinedir. Akıl da kendi ayıbı ile meşgul olur ve onlardan kurtulmaya çalışır.⁹⁶ Kişiyeye düşen de Müslümânların hepsi hakkında güzel düşünmektir. Resulullah; seninle kardeşinin arası örümcek ağı gibidir, onun ayıbın ortaya çıkarma, demektir. Bu aramızda asırlar olsa bile bizim öncekiler hakkında güzel düşünmemiz, onları faziletleri sebebiyle işlerini Allah'a havale etmemiz gerekmektedir.⁹⁷

Bu tür şeyler bize dinde vâcip olan şeylerden değildir. Ömer bin Abdulaziz'in sözü de böyledir. "Ey oğlum velâyet ve berâat hususunda ulemanın aksine aşırıya kaçma. Bu iki konu dışında herkes ilmi kadar ibadet eder ve kendi içtihadı ile eda edeceği şeye hükmeder. Dininde insanları taklid etmez. Özellikle usuluddin/inanç konularında taklid haramdır. Çünkü Allah bir kimseyi bilmediği şeylerde inanmak ya da söz söylemek üzere mükellef tutmaz. İnsanların ihtiyaç duyduğu Furu ve muemelatla ilgili hususlar hariçtir. Bir kimse kitap ve sünnetten hüküm çıkarmaya gücü yetmezse âlimlere sorar ve fetvasını alır, onunla amel eder. Bir fetvada bir aksilik görür de görüşler arasında

⁹⁵ el-Bakara 2/141

⁹⁶ es-Siyâbî, *Fıkh'u't-Teayüş*, 44

⁹⁷ es-Siyâbî, *Fıkh'u't-Teayüş*, 45

delillere bağlı olarak bir tercihte bulunamazsa yine tercih ettiği bir âlime sorar ve onun tercih ettiği görüşle amel eder.⁹⁸

İtikâdi konular iki çeşittir. Birincisi kişinin sadece nakille bileceği hususlar ki bunun nakli delili sadece kitap, sünnet ve icmâdan olur. İcmâ da iki nevidir. Katî ve zanni. Katî olanlar ilim ifade eder ve onunla amel edilir. Zannî ise sadece amel ifade eder.

Şeyh es-Siyâbî'ye göre sahabe arasında olanlar da insanlar Allah'ın emrine uymalıdır. Bu en salim, en faziletli ve ayıpları aramadan en salim olan yoldur. Kişi kendi nefsiyle uğraşsın, amelini güzelleştirsin ve Allah'la arasını düzeltsin.⁹⁹

Hız. Peygamber, işler üç türdür, birincisi kâmil ve olgunluğu açık olandır ki ona "tabii olun", ikincisi hatalı ve yanlışlığı açık olandır ki ondan "kaçın", üçüncüsü de size kapalı ve muğlak olandır ki onu da bilene götürün, başka bir rivâyette de "sakın" demiştir. Yine Hız. Peygamber insanı şüphede bırakan şeylerden kaçınmayı ve şüphe edilmeyene itibar etmeyi söylemektedir.¹⁰⁰

Geçmişte olanlara rağmen sahabe ve tabiin dönemlerinin en hayırlılarıdır. Bakara Sûresi 141 âyeti ile de delil getirmektedir. Hiçbirimiz sahabenin seviyesine hatta yarısına bile ulaşamayız.¹⁰¹

Şeyh'e yabancı okullarda okuyanların durumu hakkında sorulduğunda, kelime-i şehadet getiren namaz kılan zekât veren ramazan orucunu tutan ve hacceden ise müslümândır, bunları ihlal ederse ve inkâr ederse müşriktir. Bunlardan birini inkâr etmeden hafife alarak terk ederse münafık fâsıktır. Bu onların ve evlatlarının hükmüdür.¹⁰²

⁹⁸ es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayüş*, 46

⁹⁹ es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayüş*, 46

¹⁰⁰ es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayüş*, 48

¹⁰¹ es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayüş*, 49

¹⁰² es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayüş*, 51

Yine Şeyh es-Siyâbî'ye yabancı dil öğrenme konusunda da sordular, o da İslâm üzere olduğu müddetçe öğrenmesinde mahzur yoktur demiştir.¹⁰³ Müslümânların gayr-i Müslim diyarlarda yaşaması hakkında sorulduğunda da, dini yükümlülükleri yerine getirebilirse ulemanın caiz gördüğünü söylemektedir.¹⁰⁴ İnsanların mallarına dokunma hususunda da, müşrik bile olsa rızası ve izni olmadan kullanmanın helâl olmadığını belirtir.¹⁰⁵

Bunun gibi birçok konuda olduğu gibi İslâm mezheplerine tabii olanlar arasında birlik ve beraber yaşama hususunda da Şeyh es-Siyâbî'nin apaçık görüşlerini görmekteyiz. Mezhepleri farklı olsa da her müslümânın cenazesinin kılınmasını caiz görmektedir.¹⁰⁶ İctihâdî meselelerde ya da fûrû diye isimlendirilen konularda ihtilafı geniş bir bakış açısı hali olarak görürken bunu da kaçışı olmayan bir gerçeklik olarak ele almaktadır. Bu durumu da 'ulemanın ihtilafı rahmettir', sözü ile tanımlamaktadır.¹⁰⁷ Şeyh ehli kiblede hiçbir kimsenin lanetlenmesini helâl ve caiz görmemektedir.¹⁰⁸ Böyle bir şeyi sadece Müslümân hukukundan bir şey anlamayan cahil söyler, çünkü Allah'ı birleyenin kanı, malı ve ırzına saldırı haramdır. Din nasihattir ve Müslümanın kardeşine nasihati farzdır. Allah tüm Müslümânlar arasında kardeşlik ve yardımlaşmayı zorunlu yapmıştır. Çünkü hadiste de Müslümân müslümânın kardeşidir denmiştir.¹⁰⁹

---

¹⁰³ es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayyüş*, 51

¹⁰⁴ es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayyüş*, 51

¹⁰⁵ es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayyüş*, 52

¹⁰⁶ es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayyüş*, 55

¹⁰⁷ es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayyüş*, 56

¹⁰⁸ es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayyüş*, 56

¹⁰⁹ es-Siyâbî, *Fıkhü't-Teayyüş*, 46

SONUÇ

İbâdîler, kendilerinin Haricîlerin ilk grubu olan “el-Muhakkimetü'l-Ûlâ”nın devamı olduklarını kabul etmektedirler. İbâdîye, Hâricî olmayan Müslümânlarla, yani muhaliflerine karşı diğer Hâricî gruplara göre çok daha müsamahalıdırlar. İtikâdi esasları geçmişin değişmez kalıpları içinde ele almaktadırlar. İmân esaslarından ilim, amel, niyet ve verâ olmak üzere dört hususu anlarlar. İmânı amelle irtibatlandırmak mü'mine medenîlik katar. Mü'min ne kadar çok tâatte bulunursa siddıklar, şehitler, salihler ve nebilerin saflığına ve konumuna yaklaşır. Artma talebinde bulunmada ve noksandan korkmada yarışmak, toplumu düzeltir. Toplum ahlâkını korumada ve dengelemede medeniyete katkı sağlar.

Amelle ilgili bakışları böyle olunca kendi içlerinde bile bir sorgulama/mihne hatta istiraz hükmünü uygulama kendi içlerinde bile sorun oluşturmuştur. İbâdîler istirazi uygulamamış kendilerini korumak için *kitmân velâyet* ve *beraa'* kavramlarını kurgulamışlardır. Sır halinde ve gizli olarak yaşanan kitmân hali, özellikle kendilerini ortaya çıkarmaya (zuhûr) karşı bir direniş olarak, İbâdîler'in dini-politik tavırlarından biridir. Velâyet ve berâet kavramları, günümüz İbâdîliğinde de hususi bir mana ifade eder. Çünkü bu iki kavram, İbâdîyye mezhebinde, hem inanç esası hem de toplumsal hayatı düzenleyici bir ilke, cemaat varlığını yaşatan prensip; sosyal ilişkileri koruyucu bir müeyyide olarak görev yapar. Öyle ki, İbâdî Cemaati, velâyet ve berâet esasının hassasiyetle uygulanması sayesinde asli hüviyetini korumuş ve bozulmadan günümüze kadar gelebilmiştir. Velâyetin aslı, Şeri'ât'a uymaktır. Velâyet, Müslümânların Allah için birbirlerini dost edinmeleri ve

İslâm üzere birlik ve beraberlik içerisinde olmalarıdır. Velâyetin hakikati, Allah için kalb ile sevmek ve dil ile de övmektir. Bunun karşıtı olan kavram ise berâettir. Bir şeyden uzaklaşma, çıkma (el-hurûc) ve kurtulma anlamlarına gelen berae, terim olarak, inkârları sebebiyle kâfirleri kötöleme ve lanetlemedir demektir. Günâhkârlardan tevbe edinceye kadar uzak durmak demektir. Günümüz İbâdîleri de İbâdîyye mezhebinden olmayan bütün Ehl-i Kibleyi berâet ehli olarak ele almaktadır. İbâdîler kendi dışındakilerinin inançlarından ve bid'atlerinden dönüp tevbe ettiklerini açıkça ilan ettikten sonra onlara velâyeti caiz görmektedirler. Velâyet ve berâet inancı İbâdîlerin toplumsal düzeni için çok önemlidir.

Bu ilkeler altında bulunmakla birlikte es-Es-Siyâbî'nin hürriyetlere saygılı davranmak ve farklı görüşleri kıyaslayarak onların en güzelini seçip uymak için dinlemek, zorbalıktan kaçınmak, bilgi edinmede, fikirlerin değiştirilmesinde toplumsal ve insanî konularda işbirliğine ihtimam göstermek, farklı görüşleri kıyaslayarak onların en güzelini seçip uymak, gönüllere seslenme ve bir başka insana öfkeyi çirkin görmekle birlik olmayı ahlâkî bir ihtiyaç görmesi, özünde büyük bir değişimi göstermektedir. Kapalı bir toplum olmanın yanı sıra toplumsal yapıyı korumak için çok sert kuralları uygulayan bir toplum ve inancın bu değişimi yakalama çabası önem arz etmektedir. Bu bakış açısı geçmişini değerlendirmeyi de yumuşatmış ve günümüzde diğer toplumlarla kendi ilkelerini ve değerlerini hassasiyetle koruyarak yaklaşmayı sağlayabilme ümidini artırmıştır. Mezhepleri farklı olsa da her Müslümanın cenazesinin kılınmasını caiz görmek ve ehli kiblede hiçbir kimsenin lanetlenmesini helâl ve caiz görmemek, Allah'ı birleyenin kanı, malı ve ırzına saldırıyı haram

kabul ederek Allah tüm Müslümanlar arasında kardeşlik ve yardımlaşmayı zorunlu yapmasını esas kabul etmek çıkış noktasından günümüze yansıyan değişimi göstermektedir.

KAYNAKÇA

Abdülhamid, İrfan, *İslâm'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, çev. M. Saim Yeprem, İstanbul, Marifet Yayınları, 1994

Akdemir, Furat, *Hâricîliğin İman Tanımının Siyasi Ve Sosyal Arka Planı Uluslararası*

Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal Of International Social Research, Cilt: 11 Sayı: 61 Yıl: 2018

Akkuş, Süleyman, “Bir İbâzî Âlim Ebû Ya’kûb El-Vercelânî’nin Ed-Delîl Ve’l- Burhân’ı Bağlamında İbâziyye’nin Temel Görüşleri”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.21, Sayı/Issue: 39, Yıl/Year: 2019 Haziran

Albayrak, İsmail, “İçimizdeki Öteki: Tefsirde Hâricî (İbâdî) Algılamasına Dair Genel Bir Değerlendirme”, Usûl, 4 2005/2

Aycan, İrfan-Söylemez, M.Mahfuz, *İdeolojik Tarih Okumaları*, Ankara Okulu, Ankara, 2002

Câbirî, Ferhat b. Ali, *el- Ba’du’l- Hadârî li’l- Akideti’l- İbâdiyye*, (Muskat 1987)

Dalkılıç, Mehmet, “Haricîlerin ‘İtidal’ Arayışı ve Sufriyye”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. XII, yıl: 2005

el-Cabiri, Muhammed Abid, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, çev.: Burhan Köroğlu ve bşk., 2. baskı, İstanbul, İz Yayınları, 2000

Emin, Ahmed, *Fecrü’l-İslâm*, Kahire, 1987

el-Melşudi, Davud bin İsa, *Usulu’d-Din ev Usulü Aşere inde’l- İbadiyye*, Muscat, Mektebetü’l-Ceyli’l Vaîd,2005

es-Es-Siyâbî, Dr Abdullah bin Raşid *Fıkhü't-Teayüş ve'l-Vahde inde'ş-Şeyh Halfan bin Cümeyyil es-Es-Siyâbî*, Umman, Mektebetü Hazaini'l-Asar, 2017

Fiğlalı, Ethem Ruhi, *İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara - 1983

Güneş, Kamil, *İslâm Düşüncesinin Şekillenişinde Akıl ve Nass*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003

Habîb, Rebi' *el-Câmiu's-Sahih*, thk. Ebu Yusuf b. İbrahim el-Vercilânî, Maskat, Mektebetü Maskat, 1994

Hizmetli, Sabri, *İbâdilik'de Velâyet Ve Berâet İnancı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, c.28 Ankara 1986

İbn Hacer, el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, Kahire: Dâru'r-Riyân 1987

İbn Teymiyye, Takıyyüddin, *Mecmuu'l-Feteva*, Rabat: Mektebetü'l-Mearif, tz

Kubat, Mehmet, *Hâricîliğin Doğuşunda Münâfikların Rolü*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2006, S: 4

Kullay, Cihat, *Hâricîlikte Hurûc, Ku'ûd Ve Hicret*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale – 2007

Özdemir, Ahmet, *İbâdiyye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebi' B.Habib'in Müsned'i*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, No: 12 Akademi Serisi: 6 Nisan 2018

Şehristânî, Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife 2001

Wellhansen, Julius, *İslâmiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, çev. Fikret Işıltan, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996)

Yanmış, Kadriye, *İslâm Mezheplerinde Tekfir Ve İbâdiyye'nin Tekfir Anlayışının Mukayesesi* Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2015

Yıldız, Harun, *Hâricîlerin Doğuşunda Kurrâ'nın Rolü*, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 8 Sayı: 18 Kış, 2004

Yıldız, M. Ali, *Dinsel Şiddetin Kültürel Kökenleri -Hâricîlik Örneği-* Yüksek Lisans Tezi Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı, Van – 2010

Yıldız, Metin, *Kelâmî Görüşleri Bağlamında İbâzîlerin Hâricîliği Meslesi*, Kader Cilt: 16, Sayı: 2, 2018

YÜCE, Mustafa, Ebû Sâkin eş-Şemmâhî'nin "Metnü'd-Diyânât" Adlı Risalesi Bağlamında İbâziyye'nin Kelâmî Görüşleri, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 2012,